

KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELEYE YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yedinci Bölüm

KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELEYE YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Eğer bir durum sorun olarak kabul ediliyor ve ortadan kaldırılmak isteniyorsa, başarıya ulaşmak, ona sebep olan ve besleyip geliőtiren sebepleri ortadan kaldırmakla mümkün olur. Sebeplerin aynen sürdüğü bir durumda, sonuç olarak ortaya çıkmış durumu deęiőtirmek mümkün olmaz. İőte, kayıt dışı ekonomi ile mücadelede de temel anlayış bu olmalı ve mücadeleye yönelik stratejiler bu bağlamda geliştirilmelidir.

Her sistemde, her dönemde, her ülkede az yada çok bulunmuş olan kayıt dışı ekonomi, bir taraftan ulusal (içsel faktörlerin) diğer taraftan dışsal faktörlerin etkisi altında ortaya çıkıp gelişmektedir. Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen ulusal faktörler, her ülkenin kendi tarihsel koşullarınca şekillenerek uzun yıllar boyunca o ülkenin; siyasal, mali, ekonomik ve sosyal özelliklerini oluşturan ülkeden ülkeye farklılık gösterebilen faktörlerdir. Ancak, küreselleşmenin etkisi ile dünya ülkeleri sadece ekonomik ve mali anlamda değil, iletişim kanalları ve bilişim teknolojilerinde meydana gelen değişmeler sebebiyle kültürel ve sosyal anlamda da diğer ülkelerden etkilenmektedirler. Nitekim, küreselleşen dünya ekonomisi ile entegre olmak isteyen ülkeler, bir taraftan ekonomilerini dışa açabilmek için küreselleşmenin gereklerine uygun olarak ekonomik ve mali düzenlemeler yaparlarken, vatandaşları da bir takım ülkelere has sosyal ve kültürel yaşamın özelliklerini yansıtan motifleri kısa zamanda öğrenip, kendi kültürlerinin ve sosyal yaşamlarının birer parçası haline getirmektedirler. Bu bakımdan, günümüzde sadece ekonomik değil sosyal, kültürel ve siyasal küreselleşmeden bahsedilirken, yine küresel bir sorun olan kayıt dışı ekonominin sadece ulusal düzeyde mücadele ile tamamen yok edilebileceğini düşünmek pek gerçekçi görünmemektedir. Bununla beraber, dışsal faktörlerin etkisinden kurtulmak adına, dışa kapalılığı savunmak ta mümkün değildir.

Bunların yanı sıra, 1950’lerde bu sorunu fark edip ilgilenmiş ve pek çok ekonomik, mali ve sosyal sorunlarını halletmiş oldukları halde, gelişmiş ülkelerde dahi hala %16’larda kayıt dışı ekonominin var olduğu bilindiğine göre, 2004 yılı itibarıyla %107.3 olan **kayıt dışı ekonomi ile mücadelede hedefin “kayıt dışı ekonomiyi tamamen yok etmek” yerine “gelişmiş ülkeler seviyesine indirmek” şeklinde belirlenmesi daha gerçekçi olacaktır.**

Dünya ekonomisindeki gelişmelerin önüne geçmek mümkün olmadığına ve dışa açık ekonomi ile küreselleşen dünya ekonomisi ile eklemleşme tercihi yapılmış olduğuna göre, konunun bu boyutu ile ilgili yapılabilecek olan; kayıt dışı ekonomiyi geliştirici faktörler üzerindeki dışsal etkileri minimize edecek önlemleri almak ve özellikle uluslar arası anlaşmalar yaparken ülke ekonomisini dışsal faktörlerin etkisine çok fazla sokacak taahhütlere girmemeye gayret etmektir.

Dışsal faktörlerin etkisi bir yana, **kayıt dışı ekonomi ile mücadelede asıl üzerinde durulması gereken, o ülkenin kendi tarihsel koşullarınca şekillenmiş ekonomik, mali, siyasal ve sosyal yapısında yer alıp kayıt dışı ekonomiyi doğurup geliştirici özellikler taşıyan çeşitli unsurların tespit edilmesi ve bunları kayıt dışı ekonominin bir dinamiği olmaktan çıkarmak için nelerin yapılabileceğine karar verilmesidir.** Bu konuda yapılacak doğru tespitler, ve bu doğrultuda yapılacak olanlar kısa zamanda büyük mesafeler kat edilmesini sağlayacaktır.

1. Siyasal Alanda Yapılması Gerekenler

Kayıt dışı ekonominin sebeplerinden bahsedildiğinde ilk olarak dile getirilenler hep vergisel faktörler olmuştur. Vergi oranlarının yüksekliği, vergi yükü dağılımındaki adaletsizlik ... gibi. Oysa içsel faktörlerden siyasal faktör, gerek kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında gerekse mücadele ile ortadan kaldırılmasında pek söz edilmeyen ancak en önemli olan faktördür. Zira, bir ülkede, kayıt dışı ekonomiye sebep olan iktisadi, mali ve sosyal alanlarda belli politikalar doğrultusunda hangi tür uygulamaların yapılacağı konusunda karar alanlar siyasilerdir. Kayıt dışı ekonomiyi kontrol altına alarak hacmini azaltacak yöndeki tedbirlerin alınması ve uygulanması da siyasilerin bu yöndeki isteklerince bağlı olacağı için, politikacıların kayıt dışı ekonomi ile mücadele konusundaki kararlılığı ilk belirleyici olacaktır. Siyasilerin kayıt dışı ekonomiyle mücadele istek ve kararlılığı olmadıkça ve kararlılık orta ve uzun vadede devam etmedikçe kayıt dışı ekonomi ile mücadelede başarılı olmak mümkün olmaz.

Türkiye’de siyaset hayatının aktörü ve özellikle de hükümet durumunda olanlar, boyutu ve olumsuzları bu çalışmada ayrıntılı olarak ortaya konulan kayıt dışı ekonomiyle mücadeleyi, ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığı ve sosyal barışın devamının uzun vadede sürdürülebilmesi ile gelişmiş ülkeler seviyesindeki refah ve güvencenin vatandaşlara sunulabilmesi adına birinci mesele olarak kabul edip, bu yönde yapılması gerekenlerden üstlerine düşenleri ivedilikle yerine getirmelidirler. Zira, hükümetler bu konuya sahip çıkıp, kayıt dışı ekonomiyi azaltacak tedbirleri alıp uygulamadıkça ve muhalefet durumunda olanlar bu konu ile ilgili hükümet üzerinde baskı oluşturmadıkça kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek mümkün olmaz.

Hükümet olanların veya siyasal karar alma mekanizmasında yer alan diğer aktörlerin, siyasal süreçte seçmenlerin oyları ile belirlendiği düşünüldüğünde, halkın siyasiler üzerinde kayıt dışı ekonominin kayda alınması yönünde oluşturacakları siyasi talep ve baskının da, bu konuda önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Bu sebeple, kayıt dışı ekonominin ekonomik, sosyal ve siyasal alanda meydana getirdiği olumsuzluklar veya tahribatlar halka anlatılarak, kayıt dışı ekonominin kısa vadeli kazançlar sağlasa da uzun vadede kişisel ve ulusal alanda ciddi kayıplara sebep olacağı konusunda bilinçlendirilmeleri oldukça önemlidir. Halka, kısa vadeli çıkarları ile çelişse de uzun vadeli çıkarlar adına, kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi gerektiği düşüncesi benimsetilmelidir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi konusunda istekli olan toplumun desteği ve yine kayıt dışı ekonomiyle mücadeleyi öncelikli hedefleri arasında belirlemiş olan siyasi irade, kayıt dışı ekonomiyi beklenen seviyelere indirebilir.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede günden geceye başarı elde etmek mümkün değildir. Uzunca bir dönem, sabırla, bu doğrultuda uygulamaya konulmuş olan tedbirlerin kararlılıkla sürdürülmesi gerekir. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomiyi kayda almak için kısa dönemde ve uzun dönemde elde edilecek başarılarla ihtiyaç vardır. Kayıt dışı ekonomiyi yaratan mali faktörlerle ilgili düzenlemeler, uygun yasalar çıkartılarak, kısa dönemde yapılabilir. Ancak mükelleflerin vergiye uyumu kısa dönemde sağlanamaz. Mükelleflerin vergiye uyumunu sağlayacak tedbirler uzunca bir zaman kararlılıkla uygulandığı takdirde sonuç alınabilir. İşsizliği azaltmak üzere yatırımları teşvik edici önlem uygulanabilir, ancak yatırımların gerçekleşmesi ve buna bağlı istihdamda artış zaman alır.

Kayıt dışı ekonominin, siyasal, mali, ekonomik ve sosyal dinamikleri olduğundan ve kayıtlı ekonomiye geçiş için bu alanlarda kayıt dışı ekonominin gelişmesine uygun zemin oluşturan unsurları kaldırmak gerektiğinden genel olarak defalarca bahsedildi. Şimdi kayıtlı ekonomiye geçiş için söz konusu alanlarda daha spesifik olarak yapılması gereken şeyler üzerinde durulacaktır.

2. Mali Alanda Yapılması Gerekenler

Kayıtlı ekonomiye geçişte mali alanda yapılacaklar esas itibarıyla kayıt dışı ekonominin beyan dışı kısmını azaltmaya yönelik tedbirlerden oluşacaktır. Beyan dışı ekonomiyle mücadelede öncelikle mükelleflerinin vergiye uyumunun artırılması hedeflenmelidir. Zira, Türkiye’de mükelleflerin vergiye uyumu oldukça düşük düzeydedir. Bu durum, gelir vergisi hasılatının %90'lara varan kısmının stopaj yöntemi ile elde edilmiş olmasından ve gelir vergisi ve kurumlar vergisi fiili oranlarının kanuni orana göre çok düşük düzeyde olmasından anlaşılmaktadır. O halde mali alanda öncelik verilmesi gereken konu mükellefin vergiye uyumunu arttırmaktır.

2.1. Mükelleflerin Vergiye Uyumu Arttırılmalıdır

Vergiye gönüllü uyumun arttırılması, uyumsuzluğa sebep olan unsurların ortadan kaldırılması ile mümkündür. Türkiye’de vergiye uyumu azaltan ve kayıt dışı ekonomik faaliyetleri genişleten unsurlar arasında;

- gelir ve kurumlar vergisi ile katma değer vergisi oranlarının mükelleflerce yüksek olarak kabul edilmesi,
- vergi yükü dağılımındaki adaletsizlik,
- kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesinden memnuniyetsizlik ve devletin vergi olarak elde ettiği kaynakları israf ettiği düşüncesi ile kamu harcamalarının etkinliğine dair genel kabul,
- vergi afları,
- vergi mevzuatında sıkça meydana gelen değişiklikler,
- vergilemenin mali amacının kavranamamış olması, sayılabilir.

2.1.1. Vergi Oranları Düşürülmelidir

Türkiye’de uygulanan gelir, kurumlar ve katma değer vergisi oranları, AB’ye üye ülkelerde uygulanan oranların ortalaması ile kıyaslandığında yüksektir. Her ne kadar vergi oranlarının yüksekliği ile vergi kaçakçılığı arasında birebir ilişki yoksa da, vergi kaçakçılığını vergi oranlarının yüksekliğinden ziyade vergi denetim oranlarının düşüklüğü ve vergi cezalarının vergi oranlarına göre düşük olması belirliyorsa da, Türkiye’de mükelleflerin vergileme algılayışlarını belirlemeye yönelik yapılmış anket çalışmalarının tümünde ankete katılanların çok önemli bir kısmının vergi oranlarının yüksekliği konusunda hemfikir olduğundan hareketle, Türkiye’de vergilemenin ekonomik sınırına gelmiş olmasa da kayıtlı ekonomide mali ve psikolojik sınırına gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’de kayıtlı ekonomi üzerindeki vergilemenin mali ve psikolojik sınırlarına gelindiği düşüncesiyle, **vergi oranlarını düşürücü tedbirleri** uygulamak gerekir. Ancak, oranlar düşürülürken sistemin eskisine göre daha adil bir yapıya kavuşturulması için gerekli olan tedbirlere de yer verilmelidir. Vergi oranlarında yapılacak indirimler ile vergi yükünü adil dağıtmaya yönelik vergi tarifesinde gerçekleştirilen değişiklikler uygulamaya geçirilmeden önce halka anlatılmalıdır. Böylece, vergi sisteminin bir taraftan vergi yükünü azaltıcı diğer taraftan da adil dağıtıcı bir yapıya kavuşturulduğu konusu uzunca müddet gündemde tutulmalıdır. Bu şekilde, uzunca yıllar toplumda vergi oranlarının yüksek ve vergi yükünün adaletsiz dağıtıldığına dair oluşmuş genel inanç değiştirilmeye çalışılmalıdır.

Daha adil bir vergileme yapabilmek adına gelir vergisi tarifesinde;

- Gelirin yıllık belli bir tutarı vergi dışında tutulmalı, başka bir deyişle **en az ge-
çim indirimi uygulamasına geçilmelidir.**

- **İlk dilime uygulanan oran % 15'den fazla olmamalıdır.**

- Diğer taraftan **dilim sayısı artırılmalı**, böylelikle artan oranlı tarifeye tabi tu-
tulan gelirin uzunluğu arttırılmalı, tarifede son dilime giren ve bu sebeple düz
oranlı vergilemeye konu olan gelir miktarı azaltılmalıdır.

- **Son dilime uygulanan oran % 35'i aşmamalıdır.**

- **Dilim aralıkları ve oranların artma oranı dar olmalıdır.** Böylelikle ortalama vergi oranı ile marjinal vergi oranları birbirlerine yaklaştırılmakla beraber yatay ve dikey adalet ilkelerine uygun vergileme de aynı anda gerçekleştirilmiş olur.

Gelir vergisi tarifesinde bu şekilde yapılacak değişiklik, çok düşük gelir elde edenlerin vergi dışında bırakılmasını sağlar. **Böylece, hangi tür faaliyetle uğ-
raşırsa uğraşsın** başka bir deyişle gelir vergisine tabi gelir unsurlarından han-
gisini elde ederse etsin, **bir takvim yılı boyunca belli bir gelirin altında gelir
elde etmiş olanların tümünden vergi alınmayarak, hem eşitlik ilkesi bozul-
mamış, hem de sosyal adaleti sağlayıcı, ödeme gücü anlayışına dayalı bir
vergileme yapılmış olur. Bu ayrıca, düşük gelirli kişilere alınmayan vergi
kadar bir gelir aktarımı yapılması sonucunu doğurur, ki** bu durum, bu grup-
taki kişilerin enformel ekonomi katılımcısı olmalarını bir ölçüde azaltır. Bu şe-
kildeki bir vergileme ile bir taraftan da yüksek gelirlilerin marjinal ve ortalama
vergi oranları düşürülmüş ve böylelikle geliri beyan etmemenin sağlayacağı fay-
da azaltılmış olur.

Kurumlar vergisinde, Belçika ve Hollanda'da uygulandığı gibi artan oranlı ver-
gilemeye gidilerek, ilk dilime %15 gibi düşük oranın son dilime %30'u aşmaya-
cak bir oranın uygulanması kurumsallaşma üzerinde olumlu etki yaratıp kurum-
ların vergilendirilmesinde de yatay ve dikey adalet ilkelerinin gerçekleşmesini
sağlayarak kayıt dışı ekonomiyle mücadelede güç kazandırır.

Katma değer vergisinde %18'lik oranın düşürülmesi satın alma gücünü arttırıcı,
KDV pazarlıklarını azaltıcı etki yaratıp, gelir vergisinde de güvenliği sağlaya-
caktır.

2.1.2. Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Getirdiği Yük Azaltılmalıdır

Özel sektörde işverenler ile çalışanlar arasında ücret pazarlığı net ücret üzerin-
den yapıldığı için sosyal güvenli yükümlülüklerin maliyeti önemli ölçüde işve-

renin üstünde kalmaktadır. Sosyal güvenlik yükümlülüklerinin getirdiği yükün yüksekliği işverenleri kayıt dışı istihdama veya ücretleri düşük göstermeye ittiği için, kayıt dışı istihdam yaratmakta, bu da kayıt dışı ekonomiyi geliştirmektedir. Türkiye’de gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksek oranda olan bu yükümlülüklerin getirdiği yükün azaltılarak istihdam maliyetlerinin düşürülmesi, sigorta teftişlerinin de artırılması ile desteklendiğinde kayıt dışı ekonominin azaltılmasında oldukça önemli bir işlevi yerine getirecektir.

2.1.3. Genellik İlkesine Uygun Vergileme Yapılmalıdır

Bunun gerçekleşmesi için;

- **Bütün seçmenlerin beyanname vermesi sağlanmalıdır,**
- Gelir vergisine tabi gelir, **net artış teorisine göre** tanımlanmalıdır. Yani bir kişinin belli bir dönemde tüketim ve tasarrufuna kaynak teşkil eden her türlü gelir, verginin konusu edilmelidir.
- Sosyal ve ekonomik anlamda gerçek faydası olmayan tüm **vergi istisna ve muafiyetliklerine son verilip** genellik ilkesine mümkün olduğunca uygun bir vergileme yapılmalıdır.
- Bütün gelirler **gerçek usule** göre vergilendirilmelidir. Gerçek usulün dışında hiçbir yöntem (Götürü/Basit) uygulanmamalıdır. Muhasebeci tutamayacak olanlara, devlet muhasebeci tayin etmelidir.
- **İndirilebilecek giderler** hususu, mükelleflerin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden ele alınmalıdır.
- **Vergi affı** kesinlikle uygulanmamalıdır. Vergi affı uygulanmayacağı yönündeki kararlılık sıkça ifade edilerek af beklentisi kırılmalıdır.
- Katma Değer Vergisinin etkin uygulanabilmesinde oto kontrol sağlayıcı **“özel gider indirimi”** müessesesi kapsamına alınan harcama türleri genişletilmeli ve aylık iade yoluna gidilmelidir.

2.1.4. Vergi Kaçırma Olanakları Azaltılmalıdır

Vergi denetim oranı ve vergi ceza oranları tarafından belirlenen vergi kaçırma olanaklarının azaltılması bir taraftan çok düşük düzeyde olan vergi denetimlerinin artırılması diğer taraftan vergi kaçırmış olanlara caydırıcı cezaların uygulanması ile mümkündür. Bu sebeple, öncelikle vergi denetimlerinin etkin bir şekilde yapılması gerekir. Bunu sağlayabilmek için şunlar yapılmalıdır;

- Maliye Bakanlığı’na bağlı tek bir **“Vergi Denetim Kurumu”** oluşturulmalıdır.
- Denetim elemanı sayısı artırılmalıdır.

- Bu kurumdaki denetçilere yüksek maaş ve geniş sosyal haklar tanınmalıdır.
- Denetim elemanlarına, yıl sonu itibarıyla, yıl boyunca tespit ettikleri ve kesinleşmiş matrah üzerinden hesaplanan verginin, belli bir oranı, şeklinde prim verilerek mesleki motivasyon arttırılmalıdır.
- Tamamen kayıt dışı çalışanları tespit etmek üzere “**özel timler**” oluşturulmalı ve bunların kayıt dışı faaliyette bulunanları ortaya çıkarıp kayıt altına alabilmeleri için gerekli yetkiler yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Bir taraftan vergi denetimi etkin hale getirilirken diğer taraftan vergi kaçıranlara **uygulanabilir düzeydeki ancak vergi kaçırma maliyetini faydasının üstünde tutacak seviyedeki cezalar düzenlenmeli ve uygulanmalıdır.**

Kısaca, vergiye uyumu arttırmak adına en az geçim indirimine geçilip vergi oranları indirilirken, vergi yükü dağılımında adaletsizlik yaratan tüm istisna ve muafiyetliklerin kaldırılması, tüm mükelleflerin gerçek usulde ve artan oranlı tarifeye göre vergilendirilmesi sağlanırken, bu düzenlemelerin, vergi kaçırma olanaklarını azaltacak tedbirler ile desteklenmesi ve bütün bu düzenlemelerin eşanlı olarak uygulamaya geçirilip, uygulama öncesi, değişikliklerin vergi yükünü hafifleten ve adil yük dağılımını sağlayan yönlerinin vatandaşlara iyice anlatılması da vergiye uyumu sağlamak konusundaki başarının artması bakımından gereklidir.

2.1.5. Vergi Mevzuatı Sık Değiştirilmemeli, Vergi Yasaları Açık, Sade, Anlaşılır Olmalıdır

Vergi yasalarında sıkça yapılan değişiklikler mevzuatı karmaşıklaştırmakta, mükellefler bir yana uzmanların dahi kafasını karıştırmakta, bu durum bir taraftan vergi bilincine diğer taraftan ve vergiye uyumuna zarar vermektedir. Vergi yasalarının yap-boz tahtasına dönüştürülmemesi ve çok faydalı ve gerekli olduğuna inanılmadıkça değişikliklere gidilmemesi vergiye uyumu arttırmak açısından gereklidir.

2.1.6. Vergilemenin Mali Amacı Kavratılmalıdır

Mükelleflere, ödedikleri vergilerin kamu hizmeti olarak kendilerine geri döndüğü, bu sebeple daha iyi kamu hizmeti için vergilerin tam ve zamanında ödenmesi gerektiği anlatılmalıdır. Mükelleflerin vergiyi sadece bir yük olarak görmeleleri, önemli ölçüde vergilemenin mali amacını kavramamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Devletin hangi kamu hizmetlerinin üretimini neden yerine getirmesi gerektiği, bu hizmetlerin üretiminin tamamen özel kesime bırakılması durumunda ortaya çıkacak olan toplumsal kayıp ve maliyetlerin neler olduğundan başlanarak, devletin bu hizmetleri toplum için üretmesinin bir maliyeti olduğu

ve bu maliyete de söz konusu toplumda yaşayıp kamu hizmetlerinden fayda elde edenlerin katılması gerektiği, verginin de bu amaçla alınan bir para olduğu anlatılmalıdır. Daha iyi kamu hizmeti sunumunun, herkesin vergisel anlamda üzerine düşeni yerine getirmesine bağlı olduğu öğretilmelidir. Verginin alternatifi finansman araçlarının yarattığı olumsuzluklardan bahsedilip, bu konuda halkın bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Bu amaca yönelik eğitim, çok küçük yaşlarda, ilk öğretim çağlarında okullarda yapılmaya başlanmalıdır. Bugünün çalışanlarına ise medya aracılığı ile ulaştırılmalıdır.

Böylelikle, vatandaşların kamusal hizmet üretimi ile ilgili sürecin, madalyonun bir yüzüne yansıyan kısmını değil (verginin geliri azaltıcı etkisi), ikinci yüzünü de (kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın geliri artııcı etkisi) görmelerine yardımcı olmak gerekmektedir.

2.1.7. Kamusal Kaynakların İsraf Edilmediği İnancının Yerleştirilmesi Yönünde Uygulamalar Yapılmalıdır

Mükelleflerin vergiye uyumunu azaltan durumlardan biri de, ödedikleri vergilerin israf edildiği yönündeki kanıdır. Bu yöndeki düşünce içine girmelerinin pek çok sebebi vardır. Ancak bunlardan en önemlileri, kamu hizmetleri ile ilgili duydukları memnuniyetsizlik ile kamu kesiminde lüks harcamaların yapıldığına dair inanç gelmektedir. Bu sebeple kamuda kaynakların gereksiz harcamalara son verilirken, kamu hizmetlerinin kalitesi yükseltilmelidir. Bu yöndeki uygulamalar halka duyurulmalı ve böylelikle devletin kaynakları israf ettiği konusundaki yargı değiştirilmelidir.

2.1.8. Sosyal Politikalara Ağırlık Verilip Yoksullukla Mücadele Edilmelidir

Güçlü sosyal devletlerde, yüksek vergilere rağmen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin düzeyi oldukça düşüktür. Zira, vatandaşlar geniş sosyal haklara sahiptirler ve çeşitli kamusal ihtiyaçları karşılamaya yönelik geliştirilmiş sosyal hizmetler ile her türlü ihtiyaçlarını medeni haysiyete yakışır seviyede karşılayabilmektedirler. Bu yüzden de vergi oranları yüksek olsa da buna direnç göstermeksizin vergilerini gönüllü olarak ödemektedirler. Toplumun geneli bu şekilde davrandığı için, vergi kaçırın kişiler üzerinde de ciddi toplumsal baskı oluştururlar.

Türkiye’de de sosyal hizmetlere OECD ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça düşük düzeyde kaynak ayrılmaktadır. Söz konusu hizmetlere daha fazla kaynak ayrılması Türkiye’de bozuk olan gelir dağılımının iyileştirilmesine katkıda bulunmak suretiyle yoksullukla mücadelede de mesafe kat ettirecektir. Böylece; kayıt dışı istihdam, marjinal faaliyetlerin oluşturduğu enformel ekonomik faaliyetler ve bir ölçüde de yasa dışı ekonomik faaliyetlerin azalmasına yardımcı olacaktır. Devletin sunduğu hizmetlerden duyulan memnuniyet vergiye gönüllü

uyumu olumlu etkileyeceği için beyan dışı ekonominin hacminin de azalmasını sağlayacaktır. Vatandaşlar nezdinde “güçlü sosyal devlet” imajının, bunun gerektirdiği uygulamalar ile oluşturulması kayıt dışı ekonominin azaltılmasında oldukça önemli bir rol oynayacaktır.

2.1.9. Devletin Kurumları Arasında Sağlıklı EŐgüdümlü, Bilgi AkıŐı ve Koordinasyon Sağlanmalıdır

Devletin vergi daireleri, tapu daireleri, gümrük idaresi, trafik tescil ve kayıt büroları, ticaret sicili, belediyeler, muhtarlıklar ile noterler, bankalar, finans kuruluşları, borsalar, sermaye piyasası, vakıflar ve dernekleri de kapsayacak şekilde geniş bir ađ içinde karşılıklı bilgi akıŐı sağlanmalıdır. Ancak böylesine geniş kapsamlı bir otomasyon sisteminin ve bilgi akıŐı ağının kurulması ve işlerliğe kavuşturulmasının uzun vadede gerçekleştirilebilecek bir durum olması sebebiyle kısa vadede hiç değilse, vergi daireleri, tapu daireleri, trafik tescil ve büroları ve gümrük idaresi arasında sözü edilen otomasyon sistemine geçilmelidir.

Böyle bir sistem ile mükellefin tüm gelir ve harcama akımları ile ilgili bilgiyi merkezde toplamak mümkün olacaktır. Bunu bilen mükellefler, tüm kazançlarını beyan edip çok yüksek olmayan oranlar üzerinden herkes gibi vergilerini ödeyeceklerdir.

2.1.10. Servet Beyanı Esası Yeniden Uygulamaya Konulmalıdır

Servet beyanı esasına geçilmesi yolsuzluk ve rüşvetin azaltılmasına katkı sağlayacak bir uygulamadır. Zira, servet beyanı müessesesi, servetlerini belli periyotlarla beyan etmek durumunda olanların rüşvet alıp yolsuzluk yapmak yönündeki eğilimlerini azaltacaktır. Net artış teorisine göre vergileme, yani mükelleflerin tüm kazançları üzerinden vergilendirilmesi sistemini destekleyici de olacaktır. Net artış teorisine göre vergileme anlayışının servet beyanı esasına dönüşmesi, servetin (ki burada kastedilen; ticari servet, gayrimenkul servet ve şahsi servetin tümüdür) ve harcamaların vergisi ödenmiş kazançlardan elde edildiği ispatlanamadığında ikmalen veya re’sen vergi tarhiyatı yapılmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin de sisteme dahil edilmesi ile desteklenmelidir.

2.1.11. Serbest Muhasebeci Mali MüŐavirler ile Yeminli Mali MüŐavirlerin Yetki ve Sorumlulukları GeniŐletilmelidir

Serbest Muhasebeci Mali MüŐavirler ve Yeminli Mali MüŐavirlerin bir kamusal hizmeti yerine getirdikleri düşünülerek söz konusu meslek mensupları ile Vergi Denetim Kurumu arasında organik bağ kurulmalıdır. Söz konusu meslek mensuplarının onayladıkları belgelerin doğruluğunu araştırabilmelerine olanak sağlayacak şekilde yetkileri genişletilmeli ve mükellefin vergi zıyanına sebebiyet

vermesi durumunda söz konusu meslek mensupları kusurları ölçüsünde mükellefler ile birlikte sorumlu tutulmalı ve Oda'ca meslek ahlakına uyulmaması sebebiyle cezalandırılmalıdırlar. Cezalandırma dereceli olarak; kınama, para, meslekten belli süreyle veya tamamen men şeklinde uygulanabilir.

2.1.12. T.C Kimlik Numarası Tüm İşlemlerde Kullanılmalıdır

Vatandaşlar, bazı işlemleri gerçekleştirirken T.C kimlik numarası, bazılarında ise vergi kimlik numarası kullanılmaktadır. İki ayrı numaranın kullanımı bir taraftan mükellef açısından güçlük yaratırken diğer taraftan da idarenin mükellefleri takipte güçlük çekmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple, vatandaşların doğumdan ölüme kadar her türlü işlemde sadece **T.C. Kimlik Numarasının** kullanılması, bu konuda etkinliği sağlayacaktır.

2.1.13. Kredi Kartı Kullanımı Arttırılmalıdır

Kredi kartı kullanarak gerçekleştirilen ödemeler banka aracılığı ile hesaplar arası aktarma mekanizmasını çalıştırmakta böylelikle işlemler bir taraftan kayıt ortamına geçmekte diğer taraftan da belgeye bağlanmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda harcamaların kredi kartı vasıtası ile taksitlendirilmesi yöntemi, kredi kartlarını, gelirlerin kayda girmesi ve böylece gelir vergisi ve KDV bakımından güvenliğin sağlanmasını garanti eden bir araca dönüştürmüştür.

3. Ekonomik Alanda Yapılması Gerekenler

Kayıt dışı ekonominin gelişip büyümesinde iktisadi faktörlerin çok önemli bir payı vardır. Ekonomik istikrarsızlık durumları olan; enflasyon, işsizlik ve ikisinin de aynı anda görüldüğü stagflasyon, ekonomik kriz halinde görülen ani şoklar, gelir dağılımının durumu ve buna bağlı olarak görülen yoksulluk kayıt dışı ekonomiyi besleyen ekonomik faktörler arasındadır.

3.1. Enflasyonla, İşsizlikle ve Yoksullukla Mücadele Edilmelidir

Türkiye'de gelir vergisi ve kurumlar vergisi oranları 1980'li yıllar boyunca önceki dönemlere göre azaltılmakla beraber kayıt dışı ekonominin hacmi sürekli artış göstermiştir. Bunla birlikte, genel olarak krizlerin olduğu dönemlerde, ki bu dönemlerde enflasyon oranında da ani artışlar ile birlikte işsizlik de görülmektedir, kayıt dışı ekonominin hacminde ani sıçramaların gerçekleşmiş olması, kayıt dışı ekonominin vergi oranlarından ziyade ekonomik faktörlerin etkisi altında olduğunu göstermektedir.

Kayıt dışı ekonominin hacminde gerek kriz dönemlerinde, gerekse enflasyonun kronik hal almıŐı olduğu yıllarda, görölen ani artışlar, hayatta kalabilme müca-
delesinin bir sonucudur. Bu sebeple enflasyonist dönemlerde satın alma gücünü
geriletmeyecek ücret artıŐlarının sağlanması, enflasyon oranını azaltıncaya ka-
dar kayıt dışı ekonominin hacminin daha da hızlı artmasını engellemek için ge-
reklidir. Kriz dönemlerinde zor duruma düŐmüŐ olan kişi yada firmaların vergi
borçlarını ertelemek beyan dışı faaliyette bulunma eğilimi ve alışkanlığı kazan-
dırmamak için gereklidir. Gelir dağılımının bozuk olması durumunda vergi har-
cama mekanizmasından (yani bütçeden), yüksek gelirlilerden düşük gelirlere
gelir aktarımını sağlayacak bir araç olarak faydalanılması düşük gelirlilerin en-
formel ekonomi katılımcıları olmalarını engellemek için faydalı olacaktır. İŐsiz-
lik dönemlerinde uygulanılacak işsizlik sigortası gibi koruyucu sosyal hizmetler
de yine kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin gelişmesini engelleyicidir.

Kayıt dışı ekonominin hacminin küçültülmesi, esas itibarıyla; enflasyon ve iş-
sizliğin hacminin küçültülmesine, gelir dağılımının iyileŐtirilip, yoksul oranının
azaltılmasına bağlıdır. Bu sebeple, enflasyonla mücadele etmek, işsizlikle mü-
cadele etmek ve yoksullukla mücadele etmek kayıt dışı ekonomiyle mücadele
etmek anlamını taşımaktadır. Ancak bu konularda kısa dönemde başarı elde et-
mek kolay değildir. Mücadeleye yönelik uzun vadeli politikaların kararlı bir Şe-
kilde uygulanması gerekmektedir. Bu konularda kazanılacak başarılar, kayıt
dışı ekonomiyle mücadele bakımından da başarıyı beraberinde getirecektir.

3.2. KOBİ'leri Devlet Kayıtlarına Alacak Tedbirler Alınmalıdır

Devletin KOBİ'lere; kredi olanakları sağlamak, dıŐ pazar olanakları yaratmak
bakımından sağlayacağı çeşitli imkanlar ile KOBİ sahiplerini kayıtlı faaliyette
bulunmaya teşvik etmesi kayıt dışı ekonominin kayda alınması sürecinde önem-
li mesafe taŐı olacaktır.

4. Sosyal Alanda Yapılması Gerekenler

Kayıt dışı ekonominin gelişmesinde diğer faktörlerin yanı sıra, toplumun eğitim
durumu, toplumsal yaşayıŐa hakim gelenekler, yolsuzluk ve rüşvetin hakimiyet-
ti, aile dayanıŐmasının durumu, göç, nüfus artış hızı gibi faktörlerde etkilidir.

4.1. Köyden Kente Göçü Azaltacak Tedbirler Alınmalıdır

Bir taraftan kırsal alanda yaşayan ve önemli ölçüde tarımsal faaliyetlere dayalı
olarak yaşamlarını sürdüren kesimlere, tarımsal faaliyet için yeterli alanların
tahsisi, tarımda verimliliği arttırıcı tekniklerin öğretilmesine yönelik spesifik
eğitim programlarının geliştirilip uygulanması, her bölgenin tarımsal ürünlerini
işleyecek tesislerin ilgili bölgelerde kurulması yönündeki teŐvikler, kırsal alan-

da eğitim olanakları ve buna bağlı iş olanaklarının arttırılması ile kırsal alanların daha yaŐanabilir kılınması, köyden kente göçü sınırlandırıp hatta kentten kırsal alana geri göçü sağlayabildiği ölçüde, kentsel yoksulluk ve enformel ekonomik faaliyetlerin gelişimini engelleyeceği gibi, büyük kentlerin, ulaşım, hava kirliliği, kalabalık, konut gibi sorunlarına da çözüm sağlanmış olunur.

4.2. Nüfus Artış Hızı Düşürülmelidir

Nüfus artış hızının düşürülmesiyle işsizlik sorunu ve enformel istihdam engellenbilir.

5. Hukuki Alanda Yapılması Gereken

Çalışma hayatında meydana gelen değişikliklere uygun yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Küreselleşme ile değişen çalışma hayatında meydana gelen değişikliklere uygun bir şekilde çalışma kuralları yeniden düzenlenmelidir ki ekonomik faaliyetler kurallara uygun bir şekilde gerçekleŐebilsin.

İkinci işler veya ek işler, ilgili yasa değişiklikleri ile yasal olarak tanınmalıdır ki fiilen gerçekleşen faaliyetler beyan edilip vergisi ödenebilsin. Devlet memurlarının çalışması, emekli yada burs alan öğrencilerin çalışması kabul edilebilir halle geldiğinde söz konusu faaliyetlerden doğan gelirler de kayıt altına alınabilir.

SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi, basit bir şekilde, “devletin bilgisi dışında gerçekleşen ekonomik faaliyetler”, bilimsel bir ifadeyle de “resmi GSMH’yı tahmin etmek için kullanılan mevcut istatistiksel yöntemlerce ölçülemeyen ve bu sebeple resmi GSMH hesapları dışında kalan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler”dir. Kayıt dışı ekonomide yer alan ve yasal alandan yasa dışı alana kadar geniş bir yelpaze-ye yayılan çok çeşitli faaliyetler, ortak özelliklerinden hareketle; beyan dışı ekonomik faaliyetler, enformel ekonomik faaliyetler ve yasa dışı ekonomik faaliyetler olmak üzere üç grupta toplanabilir.

Kara para ise her ülkede farklı tanımlanmıştır. Kimilerinde suç sayılan her türlü faaliyetten doğan gelir olarak, kimilerinde de sadece yasalarca yasaklanmış türden faaliyetlerden doğan kazanç olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de de kara para, 4208 Sayılı, “Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun” da ilk defa tanımlanmıştır. Bu kanunda belirtilmiş olan bazı suç sayılan faaliyetlerden elde edilen kazançlar ile kamu düzenini bozucu fiillerle vergi ziyana sebebiyet veren durumlardan elde edilen kazançlar kara para sayılmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin hacmi kara paranın hacminden daha geniştir.

Kayıt dışı ekonomi, mali, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda tahribatlar yarattığı için olumsuz dışsallıklara sahip bir olgudur. Toplumsal yaşamışın değişik alanları üzerinde tahribat yaratan bu sorunun, 1970 yılında 2004 yılına kadar büyüklüğü ve gelişim trendinin tespit edilmesi için, sabit oran yöntemine göre ve 1973 yılı esas alınarak yapılan tahmin sonucunda;

Kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranla hacminin, 1970’li yıllarda ortalama %7.2 iken, 1980’li yıllarda %58.5’e, 1990’lı yıllarda %129.2’ye, 2000 yılı sonrası ise %136.4’a yükselmiş olduğu tespit edilmiştir. Dönem boyunca en yüksek oranın görüldüğü 2000 yılından (ki %178.1’dir) itibaren düşme eğilimine girmiş olan kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonomiye oranla 2004 yılında %107.3’ dür.

Kayıt dışı ekonominin hacmi sadece Türkiye’de değil gelişmiş ülkeler ve diğer gelişmekte olan ülkeler ile dönüşen ekonomilerde de sürekli atış eğilimi göstermiştir. Bu artış eğilimi özellikle 1980 sonrası dönemde daha çarpıcıdır. Şöyle ki, gelişmiş ülkelerde 1960 yılında ortalama %5.1 olan kayıt dışı ekonomi 2000 yılında ortalama %16.8’e ulaşmıştır. Kayıt dışı ekonominin hacmi 1960 yılından 1978’e ortalama %71, 1980 yılında günümüze ortalama %93 oranında artış göstermiştir. Dönüşen ekonomilerden, Eski Sovyetler Birliği’nde 1989-90’da ortalama %16.7 iken, 1994-95’de %35.3’e yükselmiştir. Orta ve Doğu Avrupa’ da

fiziksel girdi yaklaşımına göre 89-90'da %17.6, 1999-2000'de %31.6'dır. Afrika ülkelerinde 1989-90'da fiziksel girdi yöntemine göre ortalama %45.8, 1999-2000'de ise sabit oran yöntemine göre ortalama %41.1 olarak tahmin edilmiştir. Gerileme gibi görünen durum kullanılan yöntemlerdeki farklılıktan kaynaklanmıştır. Zira, kayıt dışı ekonomi fiziksel girdi yöntemine göre yapılan tahminlerde daha yüksek oranlar elde edilmektedir.

Bu oranlar, genel olarak kayıt dışı ekonominin dünya çapında büyüyen bir sorun olduğunu göstermektedir. Bununla beraber, kayıt dışı ekonominin, Türkiye'deki boyutlarının dünyanın diğer çeşitli ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça yüksek boyutlarda olduğu görülmektedir.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin bu derece yüksek olmasının çeşitli ekonomik göstergelerde meydana getirdiği bozulmalara dayalı olarak, kamu maliyesine ilişkin değerlendirmelerde esas alınan; vergi yükü, kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğü, vergi kapasitesi, vergi gayreti gibi göstergelerde de ciddi sapmalar yarattığı tespit edilmiştir.

Ekonomideki toplam vergi yükü, tüm vergi ve benzeri yükümlülüklerin, kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye dahil edilmesiyle elde edilen toplam GSMH'ye oranlanması ile yeniden hesaplandığında, resmi GSMH'ye göre hesaplanana göre gerçekte çok daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Nitekim, toplam vergi yükünün; 1991 yılında %20.9 görünürken gerçekte %10, 1995 yılında %20.5 görünürken gerçekte %7.4, 2000 yılında %31.3 görünürken gerçekte %11.2 ve 2004 yılında %26.4 görünürken gerçekte %12.7 olduğu tespit edilmiştir. Ekonomideki vergi yüklerinin gerçek düzeyinden daha yüksek oranlarda olduğunun bilinmesi, toplumda vergi yükünün ağır olarak algılanmasına sebep olmaktadır.

Kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğü, resmi GSMH'ye kayıt dışı ekonominin dahil edilmesi ile yeniden hesaplandığında, 1987-2004 döneminde ortalama %18 olarak görülürken gerçekte %5.7 olduğu tespit edilmiştir. Yani söz konusu büyüklük gerçekte olduğundan yaklaşık 2 kat daha yüksek algılanmıştır. Kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğünün, 1987 yılında %17.3 görünürken gerçekte %11.3, 1997 yılında %17.0 görünürken gerçekte %7.7, 2004 yılında %16.5 olarak görülürken gerçekte %5.7 olduğu tespit edilmiştir.

Vergi kapasitesi ve vergi esneklikleri ile ilgili yapılan hesaplamalarda da kayıt dışı ekonominin her yıl itibarıyla büyüklüğü ile orantılı olarak sapmaların olduğu, vergi kapasitesinin olduğundan düşük vergi esnekliklerinin ise kimi yıllarda gerçekte olduğundan daha düşük kimi yıllarda olduğundan daha yüksek görüldüğü tespit edilmiştir.

Bahsedilen büyüklüklerdeki kayıt dışı ekonomi, gelir ve kurumlar vergileri ile

katma değer vergisi bakımından önemli kayıplar doğurmaktadır. Kayıt dışı ekonominin sebep olduğu vergi kaybının büyüklüğünü hesaplamak üzere; inceleme dönemindeki yıllar itibarıyla, resmi GSMH ile gerçekleşmiş vergi hasılatları arasındaki ilişkiye dayalı olarak hesaplanan vergi oranı (ki buna fiili vergi oranı denmiştir) kullanılarak, gelir ve kurumlar vergileri ile katma değer vergisi kayıpları ayrı ayrı tespit edilmiştir. Buna göre Türkiye’de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin vergilendirilmiş olması durumunda; 1985 yılında 1 trilyon 453 milyar TL, 1995 yılında 1 katrilyon 123 trilyon 643 milyar TL, 2000 yılında 26 katrilyon 402 trilyon 28 milyar TL ve 2004 yılında 51 katrilyon 111 trilyon 615 milyar TL daha vergi geliri elde etmek mümkün olabilecekti. Vergi kaybının elde edilen hasılatla oranla büyüklüğü; 1985 yılında %37.9, 1990 yılında %63.4, 1995 yılında %103.6, 2000 yılında %99.6 ve 2004 yılında %56.7’dir.

Bahsedilen tutarlardaki vergi gelirleri elde edilmiş olsaydı, Türkiye’de bütçe açığı sorunu hiçbir zaman olmayacağı gibi, eğitim, sağlık hizmetleri ve diğer sosyal hizmetler ile sosyal güvenlik hizmetlerine konsolide bütçeden ayrılan kaynaklar iki katına çıkarılabilecekti. Bu şekilde, Türkiye’de konsolide bütçeden sosyal harcamalara; 1990 yılında %3.08 kaynak ayrılmışken %8.04, 1995 yılında %3.25 kaynak ayrılmışken %13.5, 2000 yılında %4.76 kaynak ayrılmışken %15.1, 2001 yılında %4.02 kaynak ayrılmışken %8.9 oranında kaynak ayrılabilir ve böylelikle Amerika ile Avustralya’da bu hizmetlere aktarılan kaynak oranlarında harcama yapılabilirdi.

Bütün bu rakamlar, bir taraftan kayıt dışı ekonominin ulaştığı boyutların vahametini diğer taraftan da kayıt dışı ekonominin kayda alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Kayıt dışı ekonomiyi kayda almak ona sebep olan unsurların ortadan kaldırılmasını gerektirdiği için Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi doğuran faktörleri tespit etmeye yönelik olarak yapılan çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır,

Türkiye’de uygulanan gelir, kurumlar ve katma değer vergisi oranları Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde uygulanan oranlarla kıyaslandığında kimilerine göre daha düşükken, kimilerine göre daha yüksektir. Ancak ortalama oranlar bakımından karşılaştırma yapıldığında Türkiye’deki oranların yüksek olduğu görülmüştür. Bir taraftan bu, diğer taraftan mükelleflerin vergi oranlarını yüksek bulmaları, vergilemenin mali ve psikolojik sınırına gelmiş olduğu izlenimini vermektedir.

Oysa, bir taraftan kayıtlı ekonomideki fiili vergi oranlarının kanuni oranların çok altında olması, diğer taraftan kayıt dışı ekonomi kadar kayıt dışı ekonominin varlığı, ekonomide genel olarak vergi yükünün yüksek olmadığını göstermektedir. Bununla beraber, kayıtlı faaliyetlerde bulunup, istisna ve muafık ve

düşük oran şeklindeki vergisel avantajların kapsamı dışında kalanlar için, vergi oranlarının yüksek olduğu kolaylıkla görülmektedir. Bu tablo, vergi gayretin düşük olduğu ve vergi yükünün adil dağılmadığını göstermekte ve bu sebeple vergi yükünü gerçekte çeken kesimlerin vergi oranlarını yüksek bulmalarının haklı olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de gelir ve kurumlar vergisi ile katma değer vergisi oranlarının gösterdiği gelişim ile kayıt dışı ekonominin gelişimi bir arada değerlendirildiğinde;

Türkiye’de 1950 yılından beri gelir ve kurumlar vergisi oranlarının genel olarak gerileme trendi gösterdiği, ancak kayıt dışı ekonominin sürekli artış trendi içinde olduğu görülmüştür. Bu da, Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi belirlemek açısından vergi oranlarının çok önemli bir faktör olmadığını göstermiştir. Vergi oranlarının yüksekliğinden ziyade, vergi denetim oranı ve ceza oranlarıncı belirlenen vergi kaçırma olanaklarının beyan dışı ekonomik faaliyetler üzerinde daha belirleyici etkisi vardır.

Türkiye’de esas itibarıyla vergi cezaları düşük oranlı değildir. Zira, 1999 öncesi vergi cezaları; kaçakçılıkta kayba uğratılan verginin 3 katı, ağır kusurda 2 katı, kusurda %50’si ve bunlara gecikme zammı ve gecikme faizinin eklenmesi suretiyle bulunan ceza şeklinde uygulanmıştır. 1999 sonrası; VUK 359. maddede sayılan fiillerle sebep olunan vergi ziyalarına kayba uğratılan verginin 3 katı, burada sayılanların dışındaki fiillerle sebep olunması halinde, kayba uğratılan verginin bir katı ve verginin vade tarihi ile cezaya ilişkin ihbarnamenin düzenlendiği tarihe kadar geçen süre için ziyaa uğratılan vergi üzerinden hesaplanan gecikme faizinin %50’si, şeklinde değiştirilmiştir. Sonra Anayasa Mahkemesinin 6.1.2005’de aldığı ve 20.10.2005 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlandığı ve yayım tarihinden itibaren altı ay sonra uygulamaya girmesine karar verdiği kararı ile söz konusu ceza hükmünü anayasaya aykırılık gerekçesi ile iptal etmiştir. Bu durum vergiye uyum bakımından olumsuzluk yaratmayıp, idarenin vergiyi uygulama gücünü de önemli ölçüde azaltmış ve bu dönem boyunca beyan dışı ekonomik faaliyetlerin genişlemesine uygun zemin hazırlamıştır.

Vergi ceza oranları düşük olmamakla beraber, Türkiye’de vergi denetiminde özellikle 1994 krizinden itibaren gerileme görülmüştür. 1993 yılında %3.2 olan mükellef inceleme oranı, 2004 yılına kadar ortalama %1’ler civarında seyretmiş, 2004 yılında bir miktar artışla %2.5’e yükselmiştir. 1984-2004 dönemi boyunca ortalama %2.19 olmuştur. Kısacası Türkiye’de vergi denetim oranı çok düşüktür. Denetimin bu denli düşük olduğu bir ülkede cezaların yüksekliği beyan dışı ekonomik faaliyetleri sınırlayıcı olamaz.

Vergi incelemeleri bu denli düşükken bir de sık sık uygulanan vergi afları ile

vergi cezalarının kısmen veya tamamen ortadan kaldırılması, başka bir deyişle beyan dışı faaliyette bulunanların affedilmesi, toplumda vergi kaçırma eğiliminin artmasına, vergi kaçırma veya beyan dışı faaliyette bulunmanın doğal görülmesine sebep olmuş, vergi kaçırıcılar toplumdaki dışlanmak yerine baş tacı edilmişlerdir. Böylece bir toplumsal yapı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin gelişimi için son derece elverişlidir.

Kısaca, kayıt dışı ekonominin gelişmesinde, vergi oranlarının yüksekliği kayıtlı faaliyette bulunup vergisel avantajlardan faydalanmayanlar için kayıt dışı faaliyette bulunmayı teşvik edicidir. Bu, vergi kaçırma olanaklarının genişliği ile birleşince beyan dışı ekonomik faaliyetlerin gelişmesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin genişlemesi bakımından diğer vergisel unsurlar incelendiğinde Şunlar tespit edilmiştir;

- Ödeme gücü yaklaşımına göre vergilendirme ilkesi; vergi kanunlarında yer alan çok sayıdaki vergi istisna ve muafiyetliklerinin yanı sıra, en az geçim indiriminin 1985 yılında uygulamadan kaldırılması, ayırma prensibinin etkin bir şekilde uygulanmaması, gerçek usule göre kazancın tespitinin yanı sıra kimi kazanç türleri için 1983-1999 arası götürü usulün, 1999 sonrası günümüze kadar basit usulün uygulanması, 1982 yılından 1999 yılına kadar aralıksız ve sonra 2000 ve 2001 kazançlarına hayat standardı esasının uygulanması gibi sebeplerle gerçekleştirilememiştir. Artan oranlılık, dilim sayısının azlığı, dilimlerin kimi yıllarda enflasyonla uyumlu artmaması, sıkça çıkan vergi afları (ki Türkiye’de 1928’den günümüze 25 adet af yasası çıkmıştır), ücretlilerin tevkifat suretiyle vergilendirilmeleri de vergi yükü dağılımda adaletsizliği beraberinde getirmiştir.

- Vergi mevzuatında sürekli olarak yapılan değişiklikler de vergiye uyumu olumsuz etkilemiştir.

Kayıt dışı ekonomiye sebep olan diğer ekonomik faktörlerin durumu incelendiğinde;

Türkiye’de krizin yaşandığı 1980, 1994 ve 2001 yıllarında kayıt dışı ekonominin hacminde de diğer yıllara göre çok daha yüksek oranlarda artışların olduğu görülmüştür. Kayıt dışı ekonominin, toplumun geleceğe güveninin arttığı ve nispeten istikrarlı olan seçim sonrası yıllarda azaldığı görülmüştür. Seçim yıllarında, nispeten genişletici politikaların izlenmesinin de kayıt dışı ekonomiyi azalttığı düşünülebilir.

Türkiye’de enflasyonun 1980 sonrası gösterdiği gelişim ile kayıt dışı ekonominin hacminin gelişimi birlikte değerlendirildiğinde, aralarında organik bir ilişki-

nin varlığının işareti olarak kabul edilebilecek benzerlik tespit edilmiştir. Zira, genel olarak, enflasyonun arttığı dönemlerde kayıt dışı ekonominin hacmi de artmış, azaldığı dönemlerde kayıt dışı ekonominin hacmi de azalmıştır. Örneğin, 2000 yılı sonrası enflasyon oranında düşme görülürken kayıt dışı ekonominin hacminde de nispeten gerileme görülmüştür. Bu sebeple, enflasyonla mücadele kayıt dışı ekonomiyle mücadelede mesafe kat edilmesini sağlayacaktır.

İşsizlik oranı ile kayıt dışı ekonomi arasında da kuşkusuz benzer ilişki olmakla beraber, işsizlikle ilgili istatistiksel verilerde kayıt dışı istihdam dolayısıyla meydana gelmiş olan bozulma bunun ampirik olarak kanıtlanmasını engellemiş olmakla beraber TÜİK'in açıklamasına göre 2004 yılında %51 oranında kayıt dışı istihdam vardır. Yani iki kişiden biri kayıt dışı çalışmaktadır. TÜİK'in kayıt dışı istihdamla ilgili yaptığı bu tespit kayıt dışı ekonominin hacmine ilişkin yaptığımız hesaplamamızın doğruluğunu teyit etmektedir. Zira 2004 yılında kayıtlı ekonomiye oranla kayıt dışı ekonominin hacmi %107.3 olarak bulunmuştur.

İşletme büyüklüğü ile üretimin sektörler itibarıyla dağılımı gibi faktörlerin de Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi bakımından önemli faktörler olduğu görülmektedir. Türkiye'de imalat sanayinde KOBİ'ler ağırlıktadır ve bu tür işletmeler genellikle şahıs işletmesi yada aile şirketi şeklinde oldukları için kolaylıkla kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunabilmektedirler. KOBİ'lerin kurumsallaşması kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önemli bir mesafe kat edilmesini sağlayacaktır.

Türkiye'de üretimin önemli ölçüde tarım kesimine dayalı olarak gerçekleşiyor olması da önemli bir faktördür.

Gelir dağılımının bozukluğu ve yoksul nüfusun oranı da kayıt dışı ekonominin gelişmesi bakımından oldukça etkilidir. Türkiye'de 1966 yılından beri yapılan gelir dağılımı araştırmaları gelir dağılımının hep bozuk olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de 1966 yılından günümüze nüfusun beşinci %20'si toplam gelirin ortalama %54'ünü elde ederken, ilk %20'lik kısmı %4.5'ünü elde etmiştir. Başka bir bakışla, beşinci %20'nin dışında kalan %80'lik nüfus, gelirin ortalama %46'sını paylaşmaktadır. 2004 yılı itibarıyla 71.1 milyonluk nüfusun 14.2 milyonu, gelirin %46.2'sini elde ederken, ilk ve ikinci %20'de yer alan 28.4 milyon kişi gelirin %16.7'sini elde etmektedir. Nüfusun %25'i yoksulluk sınırının altındadır. Bu tablo, Türkiye'de gelir dağılımının oldukça adaletsiz olduğunu bunun sonucunda nüfusun %40'lık kısmının daha düşük marjinal oranlara tabi olmak için beyan dışı ekonomik faaliyetlere ve en az %40'lık kısmının da gelirini yaşayabilecek düzeye çıkarabilmek için enformel ekonomik faaliyetlerde bulunmaya yatkın olduğunu göstermektedir.

Gelir dağılımında adaleti sağlamak, Türkiye’de ekonomi ve maliye politikalarının hiçbir zaman öncelikli hedefi olmamıştır. Oysa, gelir dağılımında adaleti sağlayıcı ve yoksullukla mücadeleyle yönelik sosyal politikalar geliştirilip uygulanması, kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önemli mesafeler kat ettirebilir.

Ekonomik anlamda; yoksullukla, işsizlikle ve enflasyonla mücadele kayıt dışı ekonomi ile mücadele anlamı taşımaktadır.

Sosyal alanda yer alıp kayıt dışı ekonominin gelişimi bakımından önemli olan çok sayıdaki faktörden en önemlisi rüşvet alma eğiliminin başka deyişle yolsuzluğun toplumdaki yaygınlığıdır. Kamu hizmetlerini yerine getirenlerin konularını kullanarak rüşvet alması, belli kişilere veya kurumlara menfaat sağlıyor olmalarının yaygınlığı, bu kurumlarla muhatap olanlar için kamu yönetimine karşı edinilen olumsuz düşünceler, vergiye uyum üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Toplumsal saydamlık derneğinin yaptığı araştırmaya göre, vergi daireleri kirliliğın en yüksek olduğu kurum olarak görülmüştür. Mükelleflerin vergilerini öderlerken, muhatap oldukları kamu idaresindeki rüşvetin yaygınlığı, vergiye uyumu doğal olarak olumsuz etkiler. Bu bakımdan, yolsuzlukla mücadele etmek kayıt dışı ekonomi ile mücadele ile aynı anlamı taşıyacaktır.

Mali, ekonomik ve sosyal alanda yapılabileceklerden bahsedildi. Bu alanlarda bahsedilen yöndeki gelişmelerin sağlanabilmesi için siyasi iradeyi elinde bulunduranların bu konuya sahip çıkması ve gerekli tedbirleri kısa, orta ve uzun vadede kararlılıkla sürdürmeleri hepsinden önemlidir.

Kayıt dışı ekonomi, katılımcılarına kısa dönemde kişisel çıkar sağlayan bu sebeple de keyif verici, ancak orta vadede ekonomik dengeleri bozan, uzun vadede ise önce ekonomik sonra siyasal bağımsızlığın kaybedilmesine sebep olarak devletin hukuken olmasa da fiilen sonunu getiren bir olgu olma özelliği taşıması sebebiyle uyuşturucuya benzetilebilir. Devlet, paternalistik yaklaşım gereği yani ebeveyn olarak, kayıt dışılığa alışmış olan bireyleri, tıpkı uyuşturucuya alışmış çocuk gibi, zararlarını anlatmak suretiyle bundan vazgeçmeye telkin etmeli ve bırakabilmesi için gerekli destekleri vermelidir.

KAYNAKLAR

ADAMAN Fikret, Ali Çakoğlu, Burhan Őenatalar: **İŞ Dünyası Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler**, TESEV Yayınları, İstanbul.

AKGÜL Gülay, **Kurumlar Vergisindeki İstisna Muafiyet ve TeŐviklerin Ekonomik Gerçekleri ve Kurumların Vergi Yükü Üzerine Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , M.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü , İstanbul, 1992.

AKTAN CoŐkun Can, **Temiz Toplum ve Temiz Siyaset**, T Yayınları, İzmir, 1994.

ALLINGHAM G.Michael ve Agnar Sandmo, "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", **Journal of Public Economics**, 1 (1972), s.323-338.

ALM James, Michael McKee ve William Beck, "Amazing Grace: Tax Amnesties and Compliance", **National Tax Journal**, Vol.XLIII, No.1, March 1993, s.23-34.

ALM James, "The Welfare Cost of the Underground Economy", **Economic Inquiry**, Vol. 23. 1985, s. 243-263.

ALM James, Michael McKee ve B.R.Jackson, "Institutional Uncertainty and Taxpayer Compliance", **American Economic Review**, 82, 1990, s. 1018-1026.

ALTUĞ Osman, **Kayıt dışı Ekonomi**, Cem Ofset, İstanbul, 1994, s. 26.

BATİREL Ömer Faruk, "Vergi İdaresinde Etkinlik ve Mükellef Psikolojisi", **İ.T.İ.A Dergisi**, sayı:1, İstanbul, 1973, s. 43.

BATİREL Ömer Faruk - Adnan Tezel ve diğerleri, **Türk Vergi Gelirlerini Artırma Yolları Alternatifler ve Beklentiler**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1989-15, İstanbul.

BATİREL Ömer, Faruk "Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Temel Etkenleri", **Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Nasıl Önlenebilir, Panel**, (Yayınlanmamış tebliğ), T.C M.Ü Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, 14 Haziran, 1989, İstanbul.

BATİREL Ömer Faruk, "Vergi Politikası: Genel Denge Analizi Optimal Vergileme Son GeliŐmeler", **M.Ü.İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı: 1-2, Yıl: 1993, s. 26-41.

BAŐTAYMAZ Tahir, "Enformel Sektör ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İstihdam", **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt VII, sayı: 1, Nisan 1986.

BAYRAKLI Hasan Hüseyin, Naci Tolga Saruç, İsa Sağbaş, Vergi kaçırmayı Etkileyen Faktörlerin belirlenmesi ve Vergi Kaçakçılığının Önlenmesi. Anket Çalışmasının Bulguları, **Türkiye’de Vergi Kaçakları ve Önlenmesi Yolları** 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs 2004, s. 204 - 255.

BERKSOY Turgay, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti**, (Doktora Tezi), M.Ü.İ.İ.B.F., Yayın No: 3662, İstanbul, 1984.

BOVI Maurizio: The Nature of The Underground Economy Some Evidence From OECD Countries, **ISAE Istituto di Studie Analisi Economica**, June 2002.

BULUTOĞLU Kenan, **Kamu Ekonomisine Giriş, Kamu Hizmetlerinin İktisadi Tahlili**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1971.

BULUTOĞLU Kenan , **Vergi Politikası**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.

BÜLBÜL Duran, Hülya Karadeniz, ”Vergi ve Sigorta Primi Aflarının Kayıt dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, s. 810.

CARTER Michale, "Issues in the Hidden Economy A Survey", **Economic Record**, Vol. 60, 1984, s. 209-221.

CLOTFELTER T.Charles , "Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. LXV, August 1983, Number 3, s. 363-373.

CONTINI Bruno, "The Second Economy of Italy", **The Underground Economy in the U.S and Abroad**, Ed. Vito Tanzi, IMF D.C Heath and Company, Lexington, 1982, s. 199

COWELL F.A., "Tax Sheltering and the Cost of Evasion", **Oxford Economic Papers**, No: 42, 1990, s. 231-243.

CRANE E.,Steven, Farrokh Nouzard, "Tax Rates and Tax Evasion; Evidence form California Tax Ammesty Data", **National Tax Journal**, 1990, s.147-155.

ÇAĞAN Nami, **Vergi Hukukunda Süreler**, A.Ü Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 389.

ÇAĞAN Nami, "Vergi Hukuku Açısından Yasak Faaliyetler", **Prof.Dr.Bülent N.Esen'e Armağan**, Ankara, 1977.

ÇİÇEK Halit, ” Vergilemede Genellik Eşitlik Adalet İlkesi ve Türk Gelir Vergisi”, Maliye Yazıları, **Maliye-İktisat-Hukuk**, Nisan/Haziran 2000, Sayı:67, s.116.

DEMİREL Ahmet, "İşçinin Yan Geliri Ana Gelirinden Fazla" , **Ekonomik Forum**, TOBB, 2/1994, s.28-29.

DE Juan A., M.A.Lasheras, R.Mayo, "Voluntary Compliance and Behaviour of Spanish Taxpayers", **Public Finance and Irregular Activities**, International Institute of Public Finance 49th Congress, Berlin, 23-26 August, 1993.

DORNSTEIN Miriam, "Taxes: Attitues and Perceptions and Their Social Bases", **Journal of Economics Psychology**, (8) 1987.

ERCAN Fuat, "Alt Sözleşme İlişkilerine Dayalı Üretim", **İktisat Dergisi**, Sayı: 357, Mayıs-Haziran 1996, s. 46-53.

ERDEM Haluk ve Cem Çetin, **Vergi Hukukunda Cezalar**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul, 1996, s.22-23.

EKİN Nusret, **KayıtdıŐı Ekonomi Enformel İstihdam**, İTO Yayın No:1995-17

EKİN Nusret: **Ekonomik ve Hukuksal Boyutlarıyla Alt İşveren**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2002-34,İstanbul.

FALKINGER Josef, "Tax Evasion and Equity: Theoretical Analysis", **Public Finance**, No.3, 1988, s.388-393.

FEIGE L. Edgar, "Meaning and Measurement of Underground Economy", The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion, Ed. Edgar L.Feige, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s.1-13.

FERMAN Louis, "Understanding of the Informal Economy", *Annals*, 1987, s.21.

FELDBRUGGE F.J.M.: "Soviet Second Economy in Political and Legal Perspective", Ed. Edgar L. Feige, **The Underground Economies, Tax Evasion and Information Distortion**, Cambrige University Press, Cambrige,1989.

FISHER L.Vickie, "Recent Innovations In State Tax Compliance Programs," **National Tax Journal**, Vol. XXXVIII., s.365-371.

FREY S. Bruno ve Hannelore Weck, "Estimating The Shadow Economy: A Naive Approach", **Oxford Economic Papers**, 35, 1983.

GAUGHAN P.Joseph, Louis A. Ferman, "Toward An Understanding of the Informal Economy", *Annals*, AAPSS, 493, September, 1987, s.15-25.

GERSHUNY, J.I.: "The Informal Economy, Its Role in Post- Industrial Society", **Futures**, Vol:11,1979

GÜNDEL Ahmet "Vergi Kaçakçılığı ve Kaçakçılık Suçlarında Yapılan Son Değişiklikler", **Yaklaşım**, Yıl:2, sayı:20, Ağustos 1994, s.16-17.

GÜNER Sedat, **Organize Suç Örgütleri Kara Para ve Aklanması**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, Ülker Mavral, "Kara Para Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye'ye Yansımaları", Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara,2003.

GÜNEŞ Gülsen, "Hukuka veya Ahlaka Aykırı Faaliyetlerin Vergilendirilmesi", **Selim Kaneti'ye Armağan**, Aybay Yayınları, Yayın No:15, Hukuk Dizisi:7, İstanbul, 1996, s.248-250.

GINSBURGH, "The Effects of Irregular Markets on Macro Economic Policy Some Estimates for Belgium", **European Economic Review**, 29 (1985), s.15-33.

İZMİRLİOĞLU Akın:"Gelir Dağılımı Sorunu Kronik ve Yapısal Özellikler Taşıyor" **İktisat Dergisi**, sayı: 418-419,2001, s. 31-34.

JONATHAN John, S.Feinstein: "An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and it' s Detection", **Rand Journal of Economics**, Vol. 22, No. 1, Spring 1991.

KANETİ Selim, **Vergi Hukuku**, Özdem Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1986-87, s.200.

KIRBAŞ Sadık, **Kayıt Dışı Ekonomi; Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Yolları**, Tesav Yayınları, Yayın No: 9, 1995, s. 24.

KOSKELO Erriki, "On the Shape of Tax Schedule The Probability of Detection and Penalty Schemes as Deterrents to Tax Evasion", **Public Finance**, Vol: 38, No: 1/1983, s.71-79.

KURUÇ Bilsay: "Ücretler ve Karlar Üzerine", Der. Ahmet Köse ve diğerleri, **İktisat Üzerine Yazılar II**, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, Oktay Türel'e Armağan, İletişim Yayınları s. 31-69.

KÜÇÜKTOP Sema - Muzaffer Küçüktop, "Kaçakçılık Fiilleri ve Cezalarında Yapılan Yeni Düzenlemelerin Uygulanması, Amacı, Sonuçları", **Vergi Dünyası**, Eylül 1995, sayı:169, s.85.

MAVRAL Ülker, **Kara Para Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye'ye Yansımaları**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2003.

MEAD Donald C. Christian Morrisson: "The Informal Sector Elephant", **World Development**, Vol. 24,No:10 ,1996, s. 1611-1619.

MIRUS Rolf, Roger S. Smith: Canada's Irregular Economy, Ed. Edgar L. Feige, **The Underground Economies, Tax Evasion and Information Distortion**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

NADİROĞLU Recep, "1923 yılından sonra çıkarılan Vergi Af Yasalar, Kapsamları ve Değerlendirilmesi", **Vergi Sorunları Dergisi**, 1991 (5), s. 26-27.

NORMAN Fleieke S: "Is Global Competition Making The Poor Even Poorer?", **New England Economic Review**, Nov/Dec. 94.

OCAKÇIOĞLU Bora, **Çeşitli Açılardan Vergileme Sorunları**, VI. Türkiye Maliye Eğitim Sempozyumu, 21-23 Mayıs 1990, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara , 1990, s. 227.

ONARAN Özlem, Yüksek Karlar Toplumsal Meşruluğunu Nereden Alır?, **İktisat Dergisi**, sayı:418-419,2001,s.22-30.

ÖĞÜNÇ Fethi, Gökhan Yılmaz: Estimating the Underground Economy in Turkey, The Central Bank of Republic of Turkey, September 2000.

ÖNDER İzzettin, "Vergi Ahlakı Verginin Alt yapısı ve Yasal Çevresi ile Gelir Vergisinde Hayat Standardı Esası", **Türkiye 1. Vergi Kongresi**, İstanbul Yüksek Ticaret ve M.Ü. İ.İ.B.F Mezunlar Derneği Yayınları, 1992.

ÖZMUCUR Süleyman, **Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995.

ÖZSOYLU Ahmet Fazıl, "Ekonomik Kriz ve Kayıt Dışı Ekonomi", 93-94 Petrol-İŞ, Yayın-30, s.770

ÖZSOYLU Ahmet Fazıl, **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayınları, 1996.

PAYA Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.

POMMEREHNE Werner W., Albert Hart, Frey S. Bruno, "Tax Morale Tax Evasion and The Choice of Policy Instruments in Different Political Systems", **Public Finance and Irregular Activities**, International Institute of Public Finance, 49th Congress, Berlin, 23-26 August 1993,

QUASSOLI Fabio: Migrants in the Italian Underground Economy, **International Journal of Urban & Regional Research**, Jun 99,Vol.23, Issues 2, s.212.

REUTER Peter, "The Irregular Economy and Quality of Macroeconomic Statistics Irregular Sector: Definition and Estimation, Ed. Vito Tanzi, **The Underground Economy in the U.S and Abroad**, IMF D.C Heath and Company, Lexington, 1982, s.125-144.

SAVAŐAN Fatih, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", **Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Yolları**,19.Türkiye Maliye Sempozyumu,10-14 Mayıs 2004, Uludağ Ü.İ.İ.B.F., Maliye Bölümü,2004.s.51-73.

SAYAR Fikri, "1960 Yılından Sonra Çıkarılan Vergi Af Yasaları ve Sonuçları", **Vergi Dünyası**, sayı:73, 1987, s.65-69.

SCHNEIDER Fredrich : "Illegal Activities And The Generation of Value Added:Size, Causes And Measurement of Shadow Economies", **Bulletin on Narcotics**,Vol.LII, Nos.1/2, 2000,s.11.

SCHNEIDER Fredrich, Dominik Enste: "Hiding in the Shadows, The Growth of the Underground Economy", IMF, **Economic Issues**, No.30, March 2002

SEViğ Veysi, "Ücretlerin Vergilendirilmesine Kayıtdışılık", **93-94 Petrol-İş**, Yayın No:36, s.165-182.

SHEFFRIN Steven M., Robert K. Triest, "Public Attitudes and Tax Evasion: What Can We Learn From Microeconomic Evidence?", (Yayınlanmamış tebliğ), **Public Finance and Irregular Activities**, International Institute of Public Finance, 49th Congress, Berlin, 23-26 August, s.3.

SÖNMEZ Sinan: **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, İmge Kitabevi, Ankara.

SPICER Michael W., A.Lee Becker, "Fiscal Inequity and Tax Evasion: An Experimental Approach", **National Tax Journal**, XXXIII 2, 1980, s.171-176.

TANZI Vito, "The Underground Economy the Causes and Consequences of this Worldwide Phenomenon", **Finance and Development**, December 1983.

TANZI Vito, **Public Finance in Developing Countries**, Edward Elgar, 1991, England, s.104-110.

Tanzi Vito ve Parthasarathi Shome; "Primer on Tax Evasion", **IMF Working Paper**, March, 1993, s.2.

TANZI Vito, "A Second (A More Skeptical) Look at the Underground Economy in the U.S", **The Underground Economy in the U.S and Abroad**, Ed. Vito Tanzi.

TANZİ Vito, Ludger Schunknecht, **Public Spending in the 20th Century, A Global Perspective**, Cambridge University Pres, 2000, s.6-7.

TANDIRCIOĞLU Ayşegül Şimşek, "**Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi** "D.P.T. Yayın No:2661, Kasım 2002.s.35-36.

TAŞ Metin, "Anayasal Vergileme Normları Açısından Gelir Vergisi", **XIII.Türkiye Maliye Sempozyumu**, M.Ü., Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:12, İstanbul:2000,s.295.

TAŞDELEN Aziz, "Vergi Hukuku Kurallarının Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesindeki Önemi", **Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Önlenmesi Yolları**, 19.Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, s.464.

TIRIŞKAN Nejdet "Kaçakçılık Suçunun Tarif ve Kaçakçılık Suçunda Hapis Cezası Kanunda Yeni Düzenlemeler", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:83

USER İnci, **Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), M.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

YALÇIN Hasan ve Arif Başar, "Türkiye'deki Mali Aflar ve Vergi Sistemi Üzerine Etkileri", **Vergi Dünyası**, sayı: 173.Ocak, 1996, s.105-106.

YANIV Gideon, "Tax Evasion and the Income Tax Rate: A Theoretical Reexamination", **Public Finance**, Vol. 49(1), 1994 s.107.

YATES Michael D.: "Poverty and Inequality in the Global Economy", **Monthly Review** February 2004, www.monthly.review.org/0204.yates.htm.

YELDAN Erinç: **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birlikim, Büyüme**, İletişim Yayınları, 2001, İstanbul.

YENİÇERİ Harun, "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, s.908.

YILDIZ Mircan: Avrupa Birliğinde Dolaysız Vergilerin Uyumlaştırılması, <http://iktisat.ululdağ.edu.tr/dergi/7/mircan.htm>, **11.05.99**

YILMAZ Ahmet: "Popüler İktisat Tartışmalarında Kullanılan Bazı Kavram ve Yaklaşımlar Üzerine Notlar", **İktisat Dergisi**, sayı 418-419, 2001, s. 70-73.

YILMAZ Gülay, "Refah Ekonomisi ve Gelirin Yeniden Dağılımı", **M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl: 1994, cilt X, sayı: 1.2, s. 277-291.

YILMAZ Gülay Akgül, "**Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı**" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, İstanbul .

YILMAZ Gülay Akgül, "Kayıt Dışı Ekonomi: Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi", **Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Önlenmesi Yolları**, 19.Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs 2004, s. 15-51.

YILMAZ Gülay Akgül, **OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Sosyal Devlet ve Harcamalarının Gelişimi**, (Yayınlanmamış Çalışma), 2005.

YITZHAKI S.: "On the Excess, Burden of Tax Evasion", **Public Finance Quarterly**, 15 (2), 1987, s. 232-238.

United States of America Department of Labour, The Underground Economy in the United States, Occasional Paper, No: 2, September 1992, s. 3-4.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Yıllığı**, (1994).

Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler**, (1923-1992).

Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler**, (1923-2005).

Maliye Bakanlığı, **Bütçe Gerekçeleri**: 1989, 1993, 1994, 1995, 1999, 2002, 2004, 2005, 2006.

Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, DİE, Aralık 1994.

Türk Vergi Sistemi ve 50. Yılında H.U.K, H.U.K 50. Yıl Armağanı, İstanbul, 1995 ve Gelirler Genel Müdürlüğü.

Vergi İstatistikleri Yıllığı (1982-1991)

Hazine İstatistikleri, (1980-2003)

<http://www.muhasabat.gov.tr>

<http://www.gelirler.gov.tr>

<http://www.maliye.gov.tr>

<http://www.tcmb.gov.tr>

<http://www.die.gov.tr>

<http://anayasa.gov.tr/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2005/K2005-04.HTM>.20.12.2005